

2ND INTERNATIONAL CONFERENCE
"VALLIS AUREA"
FOCUS ON: REGIONAL DEVELOPMENT

PROCEEDINGS

3RD SEPTEMBER 2010

www.vup.hr/va

EDITOR: BRANKO KATALINIC
POZEGA – VIENNA, CROATIA - AUSTRIA
2010

EDITOR'S NOTE

This publication was reproduced by the photo process, using the papers supplied by their authors. The layout, the figures and tables of some papers did not conform exactly to the standard requirements. In some cases was the layout of the paperes rebuild. All mistakes in papers there could not been changed, nor could the English and Croatian be checked completely. The readers are therefore asked to excuse any deficiencies in this publication which may have arisen from the above causes. The editor of Proceedings is not responsible either for the statements made or for the opinion expressed in this publication.

Copyright©2010 by 2nd International Conference "Vallis Aurea" Proceedings Editor

Abstracting and non-profit use of the material is permitted with credit to the source. Libraries are permitted to photocopy for private use of patrons. Instructors are permitted to photocopy isolated articles for non-commercial classroom use without fee. After this work has been published, the authors have the right to republish it, in whole or part, in any publication of which they are an author or editor, and to make other personal use of the work. Any republication, referencing, or personal use of the work must explicitly identify prior publication in *the Proceedings of 2nd International Conference "Vallis Aurea" Focus on: Regional Development*, ISBN 978-953-7744-06-9, ISBN 978-3-901509-76-6, Editor Branko Katalinic, Published by Polytechnic of Pozega, Croatia & DAAAM International Vienna, Austria, including page numbers.

Proceedings of the 2nd International Conference "Vallis Aurea" Focus on: Regional Development ISBN 978-953-7744-06-9, ISBN 978-3-901509-76-6, Editor Branko Katalinic

CIP zapis dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 741243.

Publishers: *Polytechnic of Pozega, Croatia & DAAAM International Vienna, Austria, 2010*

Layout & Design: Branko Katalinic

Technical Editors: Berislav Andrić & Manuel Del Vechio

Additional copies can be obtained from the publishers: *Polytechnic of Pozega*, Vukovarska 17, HR 34000 Pozega, E-mail: vallisaurea@vup.hr, homepage: <http://www.vup.hr/va> or *DAAAM International Vienna*, TU Wien, Karlsplatz 13/311, A-1040 Vienna, Austria, E-mail: president@daaam.com, <http://www.daaam.com>

MISSION, BACKGROUND & AIMS

European integration process has given rise to institutional, economic, political and cultural cooperation among countries as well as their integration in a single economic system. At the same time efforts are made to preserve national identity of the member countries as well as their regional diversity. Recognition of the diversity of regions, their distinct characteristics and comparative advantages in a unified Europe is of utmost importance for the accession of the Republic of Croatia to the European Union.

The tourism has been recognized as a strategic strongpoint in the Adriatic part of Croatia, whereas the Panonnian region of Croatia does not have a clear vision of that. It is therefore vital to explore and determine the underlying guidelines for the development. Since they have always been connected with the practical side of life, the polytechnics are the institutions responsible for the future development. In the last ten years since the establishment of the Polytechnic of Pozega, the development has been focusing on education and the application of knowledge in practice, which has distinguished the Polytechnic as an initiator and an actual development factor.

International Conference "Vallis Aurea" is international platform to achieve this objectives. It will serve as a permanent platform for an interdisciplinary approach to resolving issues related to regional development. It covers various areas ranging from theory to practical application and continued promotion based on inventiveness and regional particularities.

This conference is the first step in our interdisciplinary attempt to organize long-lasting international cooperation.

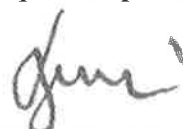
All the papers presented at the conference and published in the Proceedings meet the following criteria:

- a) The paper is reviewed by the editor for general acceptability for publishing.
- b) If it has been evaluated as appropriate two reviewers are chosen for double-blind review process.
- c) Based on their recommendations, the editor decides to accept, revise or reject the paper.

On behalf of the Organizers we would like to thank all the authors on their high-quality papers as well as all the reviewers on their considerate review.

We are looking forward to see you at the next 3rd International Conference „Vallis Aurea“ in 2012.

Dean of Polytechnic of Pozega
Dr.sc.red.prof.,dipl.ing.stroj.

Ivan Budić

President of DAAAM International Vienna
Univ.Prof.Dipl.-Ing.Dr.techn.Dr.mult.h.c.

Branko Katalinic

HONORS COMMITTEE

FUCHS RADOVAN (HR)
COBANKOVIC, PETAR (HR)
JELCIC, DUBRAVKO (HR)
BAJT, MARIJA (HR)
BALIC, JOZE (SLO)
BUCIC, PAVAO (HR)
ESIH, IVAN (HR)
JELIC, MARKO (HR)
MAJSTOROVIC, VLADO (BH)
MATESIC, KRUNO (HR)
NJAVRO, DJURO (HR)
PINTIC, VINKO (HR)
RADACIC, MARKO (HR)
RAOS, PERO (HR)
RUDIC, DUSAN (HR)
RUKAVINA, ANTUN (HR)
TUFEKDZIC, DZEMO (BH)
UGLESIC, ANTE (HR)
VOGL, KARL (AT)

INTERNATIONAL PROGRAM COMMITTEE

ARIWA, EZENDU (UK)	KOSMOL, JAN (PL)
BANDOI, ANCA (RO)	MAJSTOROVIC, VLADO (BH)
BLEY, HELMUT (DE)	NEDANOVSKI, PECE (MK)
CELAR, STIPE (HR)	NJAVRO, DJURO (HR)
COTET, COSTEL EMIL (RO)	PRYANICHNIKOV, VALENTIN (RU)
EGOROV, SERGEY B. (RU)	PARK, HONG- SEOK (KR)
VLADIMIR, FILARETOV, F. (RU)	RAJU, OLEV (EST)
FUJII, NORIO (JP)	STOPPER, MARKUS (AT)
GERSAK, JELKA (SI)	TAN, KOK KIONG (CH)
GLAVIC, ZELJKO (HR)	TEICH, TOBIAS (DE)
GRONALT, MANFRED (AT)	TOMASEVIC LISANIN, MARIJA (HR)
JANAC, ALEXANDER (SK)	UDILJAK, TOMA (HR)
JARVIS, CHRISTINE W. (US)	VAARIO, JARI (FI)
JASIC, ZORAN (HR)	WEIGL, K. HEINZ (AT)
JELIC, MARKO (HR)	YOSHIDA, SUSUMU (JPN)
KATALINIC, BRANKO (AT)	ZAVRSNIK, BRUNO (SLO)

ORGANIZING COMMITTEE

BUDIC, IVAN (CHAIR)	SVITLICA, BRANKICA
KATALINIC, BRANKO (CO-CHAIR)	VULIC, VESNA
CESAREC, PAULINA	DEL VECHIO, MANUEL
ZIMA, DINKO	MAHACEK, DUBRAVKA

ANDRLIC, BERISLAV

BUDIMIR, VERICA

REVIEW COMMITTEE

BAJO, ANTO
BARTOLUCI, MATO
BERCEANU, DOREL
BILBERG, ARNE
BUCHMEISTER, BORUT
COSIC, JASENKA
CRNKOVIC, LUKA
DABIC, MARINA
DOBRINIC, DAMIR
DJANIC, DAVORIN
DZAFIC, ZIJAD
FAJDIC, JOSIP
FILARETOV, VLADIMIR, F.
GLAVIC, ZELJKO
GRONALT, MANFRED
JURKOVIC, DRAZENKA
KATALINIC, BRANKO
KJOSEV, SASHO

KONDZA, GORAN
LACKOVIC, ZLATKO
LOVRIC, ANTUN
MAJDANDZIC, NIKO
MARKOVIC, BRANIMIR
MATIC, BRANKO
PARK, HONG-SEOK
PERIC, RENATA
RUZIC, DRAGO
SIMOVIC, JURE
SRB, VLADIMIR
STEFANIC, EDITA
STOPPER, MARKUS
UDILJAK, TOMA
UEDA, KANJI
VISEKRUNA, VOJO
VRANESEVIC, TIHOMIR
WESSELY, EMIL

INDUSTRY AND BUSINESS INTERNATIONAL COMMITTEE

DENONA, MARKO
GOJA, ZELJKO
GRABENWEGER, JOHANN
HORVAT, DJURO

KEINER, WOLFGANG
NANASI, JOZEF
RAMETSTEINER, WERNER
YOSHIDA, SUSUMU

SPONSORS

MINISTRY OF SCIENCE, EDUCATION AND SPORT OF CROATIA
MINISTRY OF REGIONAL DEVELOPMENT, FORESTRY AND WATER MANAGEMENT

VILA STANISIC
GASTRO GRUPA D.O.O.
METALIJA TRANS D.O.O.

CONTENTS

KATALINIC B.: EDITOR'S NOTE	ii
MISSION, BACKGROUND & AIMS	iii
AUTHOR INDEX	1605
SUBJECT INDEX	1611
PHOTO INDEX	1619

PLENARY SECTION – KEY NOTE LECTURES:

Branko Katalinic

Knowledge Based Society and Regional Development

Damir Jezek

Infrared Drying of Apples Treated With High Intensity Ultrasound

	A
0001	Akrap, I.; Miletic, M. & Lolic Cipic, M. <i>Legal Organization of Interests and Interests Accounting Methods</i>
0011	Aladrovic Slovacek, K. <i>Influence Quality of Communicative Competence in Mother Tongue on Business and Educational Issue in Transitional Community</i>
0021	Andrlic, B. & Ruzic, I. <i>Web Wine Marketing: Theory and Practice</i>
0029	Avdic, S.; Osmanovic, A.; Mulahalilovic, F. & Mrkaljevic, F. <i>Scientific Approach to Modeling and Simulation of Servo Hydraulic Valve</i>
	B
0039	Badea, F. & Badea Bolcas, C. <i>Activity-Based Management (ABM), the Direction of Excellence in an Organization</i>
0045	Badea-Bolcas, C. <i>The Influences of European Challenges and Opportunities Over Romanian Organization's Management</i>
0051	Bajt, M. <i>Julije Kempf's Požega – From Manuscript to Electronic Book – 1910-2010</i>
0063	Bakovic, T. <i>The Role of Incremental and Radical Innovations in Development of Croatian Economy</i>
0073	Bartolovic, V. & Svrznjak, K. <i>Lifelong Education in Agriculture for Growth and Development</i>
0079	Bezjak, K. <i>Nonlinear Dendrochronology of Tree Growth and Development</i>
0085	Bezic, S.; Krolo Crvelin, A. & Sustic, I. <i>Public Procurement - Challenges for Small and Medium Enterprises</i>
0091	Biclesanu, C.; Despa, G.; Stanciu, L.; Florescu, A.M. & Tudose, A. <i>Problems With Posterior Composites</i>
0097	Bilas, V.; Franc, S. & Cenan, D. <i>Human Capital as an FDI Determinant</i>
0105	Bizerea, M.; Sipos, G.; Bizerea-Spiridon, O. <i>Some Aspects Regarding the Productivity of a Simple Effect Solar Experimental Still</i>
0115	Bjelic, D. <i>Harmonization of the Croatian Labour Legislation in the Light of Croatian Accession to the European Union With the Special Emphasis on the New Labour Law</i>

0595	Komaromi, K.; Kodenko, J.; Voros, G.; Halmosi, T. & Belovecz, M. <i>The Impact of the Horizontal Integration on the Financial Processes of the Vertical Coordination</i>
0605	Kovac, I.; Grbac, B. & Palic, M. <i>Dominant Elements of Market Orientation of Beverage Producers in Croatia</i>
0615	Kozul, A. <i>Influence of Ownership Concentration on Dividend Policy</i>
0623	Krajacic, D. <i>Is Our Accounting Regulation in Compliance With the Accounting Regulation of European Union Really?</i>
0631	Krnic, B. <i>The Role of Banks in the Economic Development of the Small Open Economy: The Republic of Croatia</i>
0641	Kulas, A.; Sivric, H. & Knezevic, S. <i>Marketing Application In The Student's Sports Association</i>
0647	Kundid, A. <i>Blunder in a Trend Interpretation: The Future of Small Banks in Croatia</i>
0657	Kurtovic, E.; Stupar, S.; Sendic, R. & Puric, A. <i>The Results of Measuring Levels and Factors of Customer Orientation in Bosnia and Herzegovina</i>
0667	Kutnjak, G.; Blaskovic, D. & Dakic, I. <i>Communication – A Process of Upgrading Entrepreneurship of Small Pharmacist Units</i>
0673	Kutnjak, G.; Perkovic, D. & Paulin, A. <i>The Organizational Structure of the Croatian Chamber of Economy – A Precondition for the Development of Crafts</i>
0683	Kutnjak, G.; Zoric, D. & Radovic, M. <i>Discrimination of Women in Contemporary Entrepreneurship</i>
0693	Kuzmanovic, S.; Vidusin, I. & Cor, J. <i>Private Label Marketing</i>
	L
0699	Lackovic, D. <i>Development Effect of Financing of the Local and Regional Self-Government Through the Taxes and Surtaxes</i>
0707	Lackovic, K. <i>Sport as Factor of Regional Development</i>
0717	Laklija, M.; Rusac, S. & Milic Babic, M. <i>First Preliminary Research on the Health of Caregivers of a Family Member Suffering From Alzheimer's Disease - Implications for the Health and Social Care System</i>
0723	Lamza-Maronic, M.; Glavas, J. & Mlinarevic, D. <i>Contribution Arhinet Information System in Building E-Government</i>
0729	Lazibat, T. & Zupanic, I. <i>Weather Derivatives – Innovative Product Of Futures Market</i>
0737	Lolic Cipic, M.; Vasilj, M. & Akrap, I. <i>EU Energy Prospects – Common Energy Policy?</i>
	M
0745	Mabic, M. & Matijevic, B. <i>Diet Habits of Students - An Overview on the Light Products</i>
0753	Majdandzic, N. <i>Preparing Corporations and Society to Join EU Community</i>
0761	Mamic Sacer, I. <i>The Influence of IFRS for Smes on EU Legislation</i>
0771	Mandic, M. <i>The Importance of Customer Relationship Management (CRM)</i>
0779	Maric, M.; Sarolic, M.; Smoljic, M.; Macura, M. & Cacic, M. <i>Croatian and Imported Cheese in the Domestic Market</i>
0785	Marinac, A. & Thür, M. <i>Activities of Croatian Institute of Public Health in the Public Service System</i>
0791	Marinkovic, R. <i>Lifelong Learning as a Part of Economic Development</i>
0799	Markovic, B. & Letinic, S. <i>The Importance of Students Financial Status Indicators for Investment Projects in Higher Education Sector</i>
0807	Martinovic, M.; Suman Tolic, M. & Vojvodic, K. <i>Public Private Partnership in the Airport Industry – Enhancing the Ability to Raise Capital</i>
0815	Mataic, N. & Hak, M. <i>Construction of Competitive Business Strategy Under the Influence of New Business Processes in Public Administration</i>
0821	Matanovic, S.; Poljic, M. & Radovanovic, L. <i>Association Rule Mining In Market Basket Data</i>
0829	Matic, B.; Serdarusic, H. & Vretenar, M. <i>Financially Marginal Population as a Restricted Factor in Regional Development</i>
0835	Matijevic, B. & Perkovic, A. <i>Survival of Probiotic Bacteria in Different Fermented Milk Types</i>
0843	Mazur-Kumric, N. <i>Social Inclusion of Ethnic Minorities as a Factor in Economic Development</i>
0853	Medic, M. <i>Trade Secret and Know-How: Transfer and Protection</i>
0861	Medica, I.; Ruzic, P. & Amidzic, D. <i>Profile of Tourists in Istria With Preference for Organic Foods</i>
0869	Mesic, I.; Klopic, R. & Klopic, A. <i>Transition and Restructuring of the Trade in Bosnia and Herzegovina</i>
0877	Mesic, J.; Svitlica, B. & Gasparovic, A. <i>The Influence of Climate Circumstances on the Life Cycle of Grapevine (Vitis Vinifera L.) in the Požeška Vally</i>
0883	Mezak Stastny, M. <i>Procreative Rights In Croatian Constitutional Law</i>

SOCIAL INCLUSION OF ETHNIC MINORITIES AS A FACTOR IN ECONOMIC DEVELOPMENT

DRUŠTVENA INKLUZIJA ETNIČKIH MANJINA KAO ČIMBENIK EKONOMSKOG RAZVOJA

MAZUR-KUMRIC, Nives

Abstract: With regard to recent European legal standards affecting social inclusion of particularly vulnerable groups, the author analyses the specific role of ethnic minorities in defining a comprehensive economic development policy. Social models that enable the active participation of minorities in economic life at a national, regional or international level require dedicated national action plans for the eradication of poverty and social exclusion, facilitated by regional networking between the kin-states and the host-states. This article describes the relationship between social progression and public recognition of ethnic minorities in relation to the level of economic development of a region.

Key words: ethnic minorities, social inclusion, European legal standards

Sažetak: Uz osvrt na recentne europske pravne standarde o društvenoj inkluziji posebno ranjivih skupina, autorica u radu analizira specifičnu ulogu etničkih manjina u kreiranju složene politike ekonomskog razvoja. Društveni model koji omogućava aktivno sudjelovanje manjina u gospodarskom životu na državnoj, regionaloj te široj međunarodnoj razini temelji se prvenstveno na pomno definiranim nacionalnim planovima o borbi protiv siromaštva i društvene isključenosti, te regionalnom povezivanju matičnih država i država u kojima manjine obitavaju. Cilj rada je ukazati na poveznicu između društvene progresivnosti i osviještenosti spram etničkih manjina sa stupnjem ekonomskog razvoja nekog područja.

Ključne riječi: etničke manjine, društvena inkluzija, europski pravni standardi

Author's data: Nives Mazur-Kumric, dr. sc., Pravni fakultet Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku, Osijek, nmazur@pravos.hr

1. Uvodna razmatranja

Pripadnici etničkih manjina dio su europskog društva kojeg su recentne studije Europske unije (u daljnjem tekstu: EU) o društvenoj inkluziji svrstale u posebno ranjive i marginalizirane skupine stanovništva, podložne povećanoj izloženosti fenomenima siromaštva, društvene isključenosti i diskriminacije. Zabrinjava podatak da je ovakova kategorizacija etničkih manjina zabilježena u svim državama članicama odnosno supranacionalne organizacije, kao i činjenica da su navedeni fenomeni nerijetko generirali kompleksne probleme nezaposlenosti, niske razine obrazovanja, niskog životnog standarda i daljnje društvene izoliranosti. Kako se svi ovi problemi neposredno reflektiraju na ekonomski status neke države, razumljivo je da je upravo poboljšanje statusa etničkih manjina postao jedan od prioriteta integrirane i koordinirane europske politike društvene zaštite i inkluzije ranjivih skupina stanovništva [1]. Aktivnosti koje smjeraju na jačanje socijalne kohezije i ukupni ekonomski napredak europskog društva uspješno su kanalizirane kroz pomno definirane programe Europske godine borbe protiv siromaštva i društvene isključenosti, opsežne i višedimenzionalne kampanje iz 2010. godine. Upravo su aktualnost i recentnost tematike poslužili kao polazna osnova istraživanja u ovom radu. Iako se Republika Hrvatska (u daljnjem tekstu: RH) nalazi u statusu države kandidata za članstvo u EU, u radu je naglasak stavljen prvenstveno na pravnu građu upravo ove regionalne međunarodne organizacije i to iz nekoliko razloga. Prije svega, njen kvalitetan i sveobuhvatan pristup društvenoj inkluziji i ekonomskom probitku etničkih manjina smatramo vrijednim doprinosom međunarodnopravnoj zaštiti etničkih manjina, te važnom smjernicom za uređenje i poboljšanje statusa ovih skupina na nacionalnoj i međunarodnoj razini. Osim toga, u Odluci o proglašenju 2010. godine Europskom godinom borbe protiv siromaštva i društvene isključenosti istaknuto je *expressis verbis* kako su aktivnostima u okviru kampanje obuhvaćene i države kandidati za članstvo u EU, a vrijednom valja istaknuti i činjenicu da je u nizu dosadašnjih izvještaja EU o društvenoj inkluziji i siromaštvu bila analizirana i situacija u RH (pr. u Izvještaju Europske komisije «Eurobarometar» o siromaštvu i isključenosti iz 2007. godine) [2]. Problemi društvene isključenosti pripadnika etničkih manjina i njima sličnih skupina (pr. imigranata) reflektiraju se kroz niz ekonomskih parametara (pr. stopu zaposlenosti, osobni dohodak, uvjete stanovanja i sl.), ali i različite društvene devijacije poput sklonosti počinjenja kaznenih djela [3]. Aktivnosti europskih država usmjerene na ublažavanje i/ili eradikaciju ovih problema umnogostručene su u posljednjih nekoliko godina, te se u nastavku rada daje presjek najznačajnijih programa relevantnih europskih institucija i organa, kao i ocjena njihove primjenjivosti i uspješnosti, a sve to uz osvrt na konkretne primjere europskih država.

2. Etničke manjine i društvena inkluzija: definicije i pojmovno određenje

Općeusvojena definicija etničkih manjina ne postoji, stoga se za potrebe rada oslanjamo na uobičajenu percepciju ovih skupina u europskom okruženju. Iz Zajedničkog izvještaja Vijeća EU i Europske komisije o društvenoj inkluziji (2004.)

razvidno je da se pod pojmom etničkih manjina obično podrazumijevaju državljani neke države čije je etničko podrijetlo različito od podrijetla većinskog dijela populacije. Pojam je širi i fleksibilniji od najčešće isticanih definicija na univerzalnoj razini, pa se pod njega, osim autohtonih skupina, može također podvesti državljane bivših kolonija i skupine unutar imigrantske populacije koje udovoljavaju kriteriju različitosti etničkog podrijetla [4]. U istom Izvještaju društvena inkluzija definirana je kao «proces kojim se osigurava da oni kod kojih postoji rizik od siromaštva i/ili društvene isključenosti dobiju prilike i sredstva neophodna za puno sudjelovanje u ekonomskom, društvenom i kulturnom životu, te postignu životni standard i dobrobit koji se smatraju normalnim u društvu u kojem žive. Ovaj proces osigurava veće sudjelovanje odnosnih osoba u donošenju odluka koje utječu na njihov život i ostvarivanje temeljnih prava» [4]. Izvještaj je dio kampanje EU o društvenoj inkluziji iz 2001. godine, a temelji se na idejama Lisabonskog programa Europskog vijeća o socijalnoj zaštiti i inkluziji (tzv. otvorenoj metodi koordinacije, eng. *Open Method of Coordination*, 2000.) i zaključcima sa zasjedanja Europskog vijeća u Nici (2000.). Predstavlja minucioznu ocjenu nacionalnih izvještaja o strategiji socijalne zaštite i politike koje su države članice EU podnijele Europskoj komisiji u srpnju 2003. godine. Suprotno društvenoj inkluziji, društvena isključenost predstavlja razmjerno trajnu, višestruko uvjetovanu i višedimenzionalnu depriviranost (prikraćenost) pojedinca, a čimbenici rizika isključenosti mogu biti ekonomska prikraćenost (tj. siromaštvo), radna prikraćenost (tj. nesudjelovanje na tržištu rada) i sociokulturna prikraćenost (tj. izostanak društvene participacije) [5]. Društvena isključenost nerijetko se dovodi u korelaciju sa siromaštvom i diskriminacijom, pri čemu se u takovom međudodnosu svaki od pojmova označava nuspojavom drugoga. Iako se ovi fenomeni vezuju ponajviše uz zemlje nižeg životnog standarda, oni su sveprisutni i na europskom kontinentu. Pr. u državama EU, koje se ubrajaju među najbogatije i ekonomski najstabilnije na svijetu, čak 17% stanovništva (tj. oko 84 milijuna Europljana) živi ispod granice siromaštva [6], tj. s prihodom koji je barem 60% manji od prosječnog osobnog dohotka u državi. Varijacije nisu neznatne, pa je tako u Češkoj i Nizozemskoj 10% stanovništva pogođeno društvenom isključenošću i siromaštvom, dok se u Grčkoj i Latviji taj broj penje i do 23% [7]. U taj postotak ekonomski ranjivog stanovništva redovito ulaze etničke manjine (posebice Romi) i imigranti. Pr. u Njemačkoj je stopa nezaposlenosti imigranata dvostruko viša nego kod ostatka populacije, a jednak zabrinjavajući omjer postoji i u odnosu na visinu primanja. Slična ekonomska i socijalna slika imigranata karakteristična je i za ostatak Europe [2]. Istraživanja su pokazala da je trend društvene isključenosti i siromaštva etničkih manjina i radnika migranata veći u državama u kojima su migracije noviji fenomen pretežito ekonomske naravi, pr. u Španjolskoj, Grčkoj, Italiji i Portugalu, dok tradicionalno useljeničke države poput Belgije, Danske, Njemačke, Austrije, Francuske, Švedske i V.B. bilježe manju stopu isključenosti [7]. Iznimno je važno ukazati na ove razlike u opsegu društvene inkluzije manjina, jer je nesporno da je potonja skupina država koje su uspješnije uredile pitanje socijalne kohezije i zaštite prava manjina ujedno i ekonomski razvijenija. Ta poveznica između stupnja zaštite i integracije etničkih manjina i ekonomske razvijenosti neke države provlači se kroz

sva dosadašnja europska istraživanja o društvenoj inkluziji i siromaštvu. Problem društvene isključenosti etničkih manjina dodatno se aktualizirao tijekom globalne gospodarske i financijske krize 2008. godine, budući da su se posljedice ekonomske recesije (a ponegdje i ekonomske depresije) odrazile prvenstveno na skupinama u društvu koje se i izvan kriznih razdoblja smatraju ranjivim i ugroženim [4].

3. Europska godina borbe protiv siromaštva i društvene isključenosti (2010.)

3.1. Pravni temelj i opće značajke programa borbe protiv siromaštva i društvene isključenosti

Dana 22. listopada 2008. godine Europski parlament i Vijeće EU donijeli su Odluku br. 1098/2008/EC kojom je 2010. godina proglašena Europskom godinom borbe protiv siromaštva i društvene isključenosti. Ova kampanja se svojim temeljnim idejama sadržajno nadovezuje na programe ranijih dviju inicijativa: Europsku godinu jednakih mogućnosti za sve (2007.) i Europsku godinu međukulturalnog dijaloga (2008.). Odluka o proglašenju Europske godine borbe protiv siromaštva i društvene isključenosti donijeta je u skladu s postupkom propisanim čl. 127. st. 2. i čl. 251. Ugovora o osnivanju Europske zajednice (konsolidirana verzija iz 2001. godine, op. a.) [8], dakle, na temelju prijedloga Europske komisije i prethodnih konzultacija s Gospodarskim i socijalnim odborom i Odborom regija. Sve aktivnosti potonjih organa koje su prethodile donošenju Odluke datiraju iz 2008. godine [9]. Važno je naglasiti da u pravnom sustavu EU ovakova odluka (eng. *decision*) u potpunosti obvezuje one kojima je upućena [10], a u ovom slučaju to su države članice (inače, adresati odluka mogu također biti pravne osobe i pojedinci) [11]. Međutim, krug država za koje je predviđeno sudjelovanje u programu eradicacije društvene isključenosti i siromaštva je širi i on osim država članica EU obuhvaća i države članice Europskog udruženja slobodne trgovine (eng. *European Free Trade Association – EFTA*), države kandidate za članstvo u EU, države zapadnog Balkana i države obuhvaćene Europskom politikom susjedstva (eng. *European Neighbourhood Policy – ENP*). Dakle, sudjelovanje u aktivnostima definiranim u okviru kampanje predviđeno je i za RH kao državu kandidata za članstvo u EU [9]. U Odluci je *expressis verbis* istaknuta poveznica između načela inkluzivnosti ranjivih društvenih skupina, s jedne, te ekonomskog rasta i socijalne kohezije kao ključnih političkih prioriteta EU, s druge strane. Odluka po tom pitanju nije inovativna, jer je slična paralela povučena i u nizu ranijih dokumenata, poput Ugovora iz Maastrichta (1992.), Ugovora iz Amsterdama (1997.), Lisabonskog programa Europskog vijeća o socijalnoj zaštiti i inkluziji (2000.), itd. Iako je usvojena u krilu regionalne međunarodne organizacije, posebnost Odluke je njen univerzalni karakter, budući da je ona zamišljena kao dio kampanje protiv siromaštva koja je definirana u okviru Milenijskih razvojnih ciljeva Ujedinjenih naroda 2000. godine, prije svega Rezolucijom Opće skupštine o drugom desetljeću UN-a za iskorjenjivanje siromaštva (2008.-2017.) iz 2007. godine [9]. U Odluci kojom je pokrenut ovako kompleksan i opsežan projekt EU se obvezala osigurati ujednačenost i komplementarnost njegovih načela, ciljeva i aktivnosti s dr. sličnim inicijativama na univerzalnoj, europskoj, nacionalnoj, regionalnoj i lokalnoj razini. Inicijativa je pripomogla razviti ili

produbiti svijest o višedimenzionalnoj naravi društvene inkluzije i njenog međuodnosa s nizom ekonomskih parametara, informirati širu javnost o važnosti socijalne kohezije, te potaknuti promjene u mentalitetu i ponašanju.

3.2. *Pristup problemima društvene isključenosti i siromaštva na nacionalnoj razini – iskustva europskih država*

Iako je problem društvene isključenosti etničkih manjina detektiran u svim europskim državama, mali je broj onih koje su definirale detaljne strategije o njegovom ublažavanju i/ili eliminaciji. Države obuhvaćene kampanjom borbe protiv društvene isključenosti i siromaštva svoje viđenje ovih fenomena i strategija njihova uklanjanja predložile su u nacionalnim planovima, usvojenim u skladu s načelima i ciljevima kampanje. Kampanja je i inače koncipirana tako da se tek manji dio aktivnosti realizira na europskoj razini, dok je najveća odgovornost za zaštitu etničkih manjina i dr. ranjivih skupina prebačena na svaku državu pojedinačno. Gotovo svi nacionalni akcijski planovi država članica EU o društvenoj inkluziji izrijeком ističu etničke manjine i radnike migrante kao skupine kod kojih je zabilježen povećan rizik od društvene isključenosti i siromaštva, no većina njih problemu pristupa vrlo generalno, tj. na način da samo navode područja u kojima je zabilježen trend društvene isključenosti (pr. obrazovanje, zapošljavanje, stanovanje, zdravstvo). Države koje su u nekoliko posljednjih godina izrijeком povezale problem diskriminacije etničkih manjina sa socijalnom kohezijom su Belgija, Finska, Irska, Švedska i V.B. Pr. Švedska jasno stavlja problem zaštite ranjivih skupina u kontekst s ljudskim pravima i antidiskriminacijskim mjerama, detaljno pojašnjavajući ulogu ombudsmana u društvenoj integraciji manjina. Osim Švedske, svojom angažiranošću ističu se još Danska i Nizozemska koje su definirale niz integracijskih novina u sferi obrazovanja, tržišta rada i zapošljavanja, a slično su postupile i Irska u odnosu na tzv. «Putnike» (eng. *Travellers*) te Grčka u odnosu na Rome [4]. Znatan dio problema inkluzije etničkih manjina leži u sferi zapošljavanja, no, važno je istaknuti kako nisu sve etničke manjine jednako pogođene nezaposlenošću i siromaštvom. U Istraživanju politike zapošljavanja etničkih manjina u V.B. (2008.) pokazalo se da među tzv. «novim manjinama» Kinezi i Indijci imaju slične stope zaposlenosti i visinu primanja kao i većinski dio populacije, dok su Afrikanci, Pakistanci, Bangladežani i Karibljani pogođeni iznadprosječno visokom stopom nezaposlenosti. S druge strane, upravo se na primjeru V.B. može potvrditi doprinos etničkih manjina ekonomskom razvitku države, što je razvidno iz podatka da je u razdoblju od 1999. – 2009. godine 50%-tno povećanje radne snage dolazilo iz redova etničkih manjina [12]. Dio nacionalnih programa iz 2009. godine ne navodi etničke manjine, ali predviđa projekte integracije radnika migranata i njihovih obitelji (pr. Austrija, Belgija i Finska). Ipak, brojčano predviđen niz zaštitnih mjera, pri čemu su Romi najčešće spominjana ugrožena etnička skupina na europskom kontinentu (uz tzv. «Putnike» u Irskoj i pripadnike etničkih skupina podrijetlom iz bivših portugalskih afričkih kolonija u Portugalu). Mjere njihove integracije i inkluzije predviđjele su Bugarska, Češka, Grčka,

Mađarska, Rumunjska, Slovačka, Slovenija i Španjolska. Navedene mjere komplementarne su aktivnostima definiranim u okviru kampanje «Desetljeće za uključivanje Roma 2005. – 2015.», u koju se uključila i RH svojim Nacionalnim programom za Rome (2003.) [13]. Jedine europske države čiji nacionalni planovi iz 2009. godine ne spominju etničke manjine ili radnike migrante su Francuska, Litva, Luksemburg, Poljska i V. B. [14]. Sukladno svjetskim trendovima s početka 21. stoljeća, RH je svoj doprinos u borbi protiv društvene isključenosti i siromaštva dala 2001. godine kada je Ministarstvo rada i socijalne skrbi izradilo Program borbe protiv siromaštva i isključenosti. Iz dokumenta je razvidno da su u kategoriju posebno ranjivih skupina obuhvaćenih Programom uvrštene, *inter alia*, «etničke i rasne manjine». Potonji izraz terminološki je usklađen s percepcijom manjina na europskoj razini, ali pri njenoj uporabi treba biti krajnje oprezan kako označavanje neke skupine «rasnom» ne bi u konačnici dovelo do negativnih konotacija [15]. Program se naslanja na opširnu studiju Svjetske banke o ekonomskoj ranjivosti i socijalnom blagostanju u RH (2001.) u kojoj je etnicitet istaknut kao važan faktor u procesu društvene inkluzije. Pitanja etničke diskriminacije i specifičnog položaja romske etničke skupine izdvojena su u zasebna poglavlja, pri čemu je naglasak stavljen na etničku rekonzilijaciju i toleranciju. Isključenost i siromaštvo u RH uglavnom ne pogađaju određene etničke manjine – siromaštvo je evidentirano u svim regijama, a najviše među većinskom populacijom. Viša stopa nezaposlenosti i sporadični slučajevi društvene isključenosti proizašli iz diskriminacije zabilježeni su na području Slavonije, Dalmacije i središnje Hrvatske u odnosu na Srbe, Albance, Rome i Bošnjake [16]. Korak naprijed u poimanju društvene inkluzije i harmonizaciji hrvatskog zakonodavstva s europskim predstavlja Memorandum o inkluziji (2007.), dokument koji je RH usvojila u suradnji s Europskom komisijom, obvezujući se na, *inter alia*, prevenciju diskriminacije etničkih manjina kroz punu implementaciju odredaba Ustavnog zakona o nacionalnim manjinama, posebice onih o zapošljavanju (2002.) [17].

4. Moguća rješenja eradikacije društvene isključenosti etničkih manjina

Višedimenzionalna narav društvene isključenosti zahtijeva i višedimenzionalni pristup problemu na međunarodnoj, nacionalnoj, regionalnoj i lokalnoj razini. Ne postoji jedinstvena formula kojom bi se iskorijenio problem društvene isključenosti i siromaštva etničkih manjina, no EU je u okviru kampanje za 2010. godinu definirala tzv. trostruki pristup rješavanju problema koji se sastoji od a) olakšavanja dostupnosti konvencionalnih usluga ranjivim skupinama; b) efektivne provedbe pravnih akata o zabrani diskriminacije i c) pojedinačnih, ciljanih aktivnosti kojima će se odgovoriti na specifične potrebe svake skupine [3]. Pri tome je nužno poštovati načelo solidarnosti koje podrazumijeva mogućnost svih građana da uživaju u blagodatima suvremenog doba, ali i njihovu obvezu da preuzmu dio financijske odgovornosti u razdoblju ekonomskih kriza. Ovako generalno definirani zadaci granaju se u niz drugih aktivnosti, a posebice se ističu poticanje uključivanja i političkog djelovanja svakog dijela društva u borbi protiv siromaštva i društvene isključenosti; povezivanje sa civilnim društvima i nevladinim organizacijama koji rade na borbi protiv

siromaštva i društvene isključenosti; aktiviranje i izlazak u javnost pojedinaca koji su neposredno suočeni s navedenim problemima; razbijanje stereotipa i predrasuda koje se vezuju uz pojam društvene isključenosti; poticanje participacije etničkih manjina u društvenom, kulturnom i političkom životu; poticanje solidarnosti između različitih društvenih skupina; te promicanje društva koje će težiti poboljšanju kvalitete života, društvenog napretka i jednakih mogućnosti za sve. Temeljna načela na kojima se baziraju ove aktivnosti su načela poštovanja ljudskih prava, solidarnosti, kohezije, angažiranosti i konkretnog djelovanja [6]. Implementaciju programa na razini EU nadgleda Europska komisija u suradnji s Odborom za socijalnu zaštitu (eng. *Social Protection Committee*) te, po potrebi, dr. odborima, institucijama, tijelima, uredima i agencijama EU. Dokaz da program nadilazi okvire EU leži i u činjenici da Europska komisija u obavljanju svojih zadaća vezanih uz implementaciju programa surađuje s relevantnim međunarodnim organizacijama, posebice Vijećem Europe, Ujedinjenim narodima i Međunarodnom organizacijom rada. Kada je riječ o nacionalnoj razini implementacije, glavna uloga dodijeljena je *ad hoc* Nacionalnom implementacijskom tijelu (eng. *National Implementing Body*) koje je zaduženo za izradu nacionalnog programa borbe protiv društvene isključenosti i siromaštva. Uspješnost kampanje nedvojbeno će ovisiti o potpori koju će programu pružati šira javnost i vladajuće političke strukture [9]. To se, *inter alia*, odnosi i na efektivnu implementaciju zakonodavstva EU o jednakim mogućnostima i nediskriminaciji, pr. Direktive Europskog vijeća 2000/43/EC o primjeni načela o jednakom postupanju prema osobama bez obzira na rasno ili etničko podrijetlo [18] i Direktive Europskog vijeća 2000/78/EC o uspostavi okvira za jednako postupanje na području zanimanja i odabira zvanja [19]. Financijska potpora implementaciji ciljeva EU u području zapošljavanja, socijalne zaštite, društvene inkluzije i nediskriminacije ostvaruje se putem posebnog Programa EU za zapošljavanje i socijalnu solidarnost (PROGRESS), ustanovljenog Odlukom Europske komisije i Vijeća EU 1672/2006/EC od 24. listopada 2006. godine za razdoblje od 2007. – 2013. [20]. Dinamika i rezultati implementacije programa bit će predloženi široj javnosti kroz izvještaj što ga je Europska komisija dužna podnijeti Europskom parlamentu, Vijeću EU, Gospodarskom i socijalnom odboru i Odboru regija do 31. prosinca 2011. godine [9]. Modalitet društvene inkluzije etničkih manjina koji se pokazao vrlo uspješnim u europskom okruženju jest prekogranična suradnja matičnih država i država u kojima manjine obitavaju. Najnoviji procesi europskih integracija slabe anakrone granice, a jačaju utjecaj regije. Doduše, još uvijek postoji raskorak između Zapadne Europe, gdje se granice relativiziraju i naglasak stavlja na aspekt uspostave veza između skupina stanovništva nekada jasno odvojenih granicama, i Istočne Europe, gdje su granice uslijed raspada multinacionalnih i nastanka novih nacionalnih država ojačale. Granice su istodobno linije i povezivanja i razdvajanja, a različiti oblici prekogranične suradnje kao vrste mikrointegracija, umnogostručeni su i institucionalizirani osnivanjem euroregija kao sastavnih dijelova europskih integracijskih procesa. S političkog, ekonomskog i kulturnog aspekta međudržavne suradnje etničke manjine predstavljaju vrijedan ljudski kapital zbog njihovih povijesnih kontakata s matičnim narodom i državom, a nerijetko i dvojezičnosti koja

sama po sebi čini kapital za uspostavu mostova razumijevanja [21]. Nesporo je da od pomno definiranog uključivanja etničkih manjina u projekte prekogranične suradnje ekonomski i kulturno profitiraju kako same manjine, tako i odnosne države. U području regionalne i prekogranične suradnje, unapređenja interesa etničkih manjina, te jačanja lokalne i regionalne demokracije u Europi kao važna savjetodavna tijela ističu se Kongres lokalnih i regionalnih vlasti Vijeća Europe i Odbor regija EU.

5. Zaključak

Iskustva europskih država pokazala su da društvena isključenost pojedinca doprinosi siromaštvu cjelokupne zajednice pa se nameće zaključak kako država može biti ekonomski snažna samo ako se realiziraju potencijali svake individue. Za očekivati je da će kampanje protiv društvene isključenosti i siromaštva, pokrenute na europskoj i svjetskoj razini u cilju integracije ranjivih skupina stanovništva i eliminacije siromaštva, pozitivno utjecati na realizaciju prava etničkih manjina i doprinijeti ekonomskom probitku sredina u kojima one žive, jer promjene u percepciji socijalne kohezije mogu se očekivati samo ako se potiču konstruktivne rasprave. Analizom pravne, političke, ekonomske i socijalne situacije u pojedinim europskim državama danas se sa sigurnošću može povući paralela između osviještenosti društva spram zaštite ljudskih prava i stupnja ekonomskog razvoja neke države. Što je efektivnija razina ove zaštite, to su države ekonomski prosperitetnije.

6. Literatura

- [1] European Commission – Employment, Social Affairs and Equal Opportunities. 2010 European Year for Combating Poverty and Social Exclusion, *Dostupno na:* <http://www.2010againstpoverity.eu/homepage.html?langid=en> *Pristup:* 23-03-2010
- [2] Poverty and Exclusion – Special Eurobarometer 279 Survey, European Commission, Brussels, September 2007, *Dostupno na:* <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=637&langId=en> *Pristup:* 25-03-2010
- [3] European Commission – Employment, Social Affairs and Equal Opportunities. Inclusion of Vulnerable Groups, *Dostupno na:* http://ec.europa.eu/employment_social/spsi/vulnerable_groups_en.htm *Pristup:* 23-03-2010
- [4] Council of the European Union. *Joint Report by the Commission and the Council on Social Inclusion*, Document no. 7101/04, 5 March 2004, Brussels
- [5] Štulhofer, A. & Matković, T. (2006). Investigating Social Exclusion – Empirical Analysis of Social Exclusion, U: *Poverty, Unemployment and Social Exclusion*, Starc N.; Ofak, L. & Šelo Šabić, S., 26-32, United Nations Development Programme (UNDP) in Croatia, 953-99888-6-1, Zagreb
- [6] European Commission – Employment, Social Affairs and Equal Opportunities. European Year for Combating Poverty and Social Exclusion, *Dostupno na:* <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=637&langId=en> *Pristup:* 23-03-2010
- [7] Social Protection and Social Inclusion in Europe – Key facts and figures, MEMO/08/625, Brussels, 16 October 2008

- [8] Consolidated Versions of the Treaty Establishing the European Community. *Official Journal of the European Union*, C 325, 24.12.2002
- [9] Decision No 1098/2008/EC of the European Parliament and of the Council of 22 October 2008 on the European Year for Combating Poverty and Social Exclusion (2010). *Official Journal of the European Union*, L 298/20, 7.11.2008
- [10] Omejec, J. (2008). *Vijeće Europe i Europska unija – institucionalni i pravni okvir*, Novi informator, 978-953-7327-44-6, Zagreb
- [11] Horváth, Z. (2007). *Handbook on the European Union – Third Edition in English*. HVG-ORAC Publishing House Ltd., 978-963-258-000-5, Budapest
- [12] National Audit Office (2008). *Increasing Employment for Ethnic Minorities: a summary of research findings*, Inclusion – research and consultancy, London, Dostupno na: http://www.nao.org.uk/publications/0708/increasing_employment_rates_fo.aspx Pristup: 23-04-2010
- [13] Vlada Republike Hrvatske (2003.). *Nacionalni program za Rome*, Zagreb, Dostupno na: <http://www.vlada.hr/nacionalniprogramromi> Pristup: 23-04-2010
- [14] European Commission, Employment, Social Affairs and Equal Opportunities, The National Programmes, Dostupno na: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=808&langId=en> Pristup: 23-04-2010
- [15] Ministarstvo rada i socijalne skrbi Republike Hrvatske (2001). Program borbe protiv siromaštva i isključenosti u Hrvatskoj. *Revija za socijalnu politiku*, Vol. 8, No. 2, 181- 193, 1845-6014
- [16] World Bank (2001). *Croatia: Economic Vulnerability and Welfare Study (No. 22079-HR)*. Poverty Reduction and Economic Management Unit, Europe and Central Asia Region, Washington, DC, Dostupno na: <http://www-wds.worldbank.org> Pristup: 23-04-2010
- [17] Republic of Croatia (2007). *Operational Programme for Human Resources Development 2007-2009*, Instrument for Pre-Accession Assistance, 2007HR05IPO001, Dostupno na: <http://www.hzz.hr/dfc/default.aspx?id=4> Pristup: 25-04-2010
- [18] Council Directive 2000/43/EC of 29 June 2000 implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of racial or ethnic origin. *Official Journal of the European Communities*, L 180, 19/07/2000
- [19] Council Directive 2000/78/EC establishing a general framework for equal treatment in employment and occupation. *Official Journal of the European Communities*, L 303, 02/12/2000
- [20] Peer Review in Social Protection and Social Inclusion and Assessment in Social Inclusion – General Information, Dostupno na: <http://www.peer-review-social-inclusion.eu/general-information> Pristup: 25-03-2010
- [21] Böckler, S. (2002). Manjine i prekogranična suradnja: mostovi u novoj Europi?, U: *Manjine i prekogranična suradnja u alpsko-jadranskom prostoru*, Domini, M., 17-37, Institut za migracije i narodnosti, 953-6028-16-6, Zagreb